

เบิ่งจักรวาลผ่านฮูปแต้ม

ประชาธิป มากมูล

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ภาณุวัฒน์ จันทาพูน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

เฉลิมวงศ์ ธรรมพิชิตศึก

คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปรียาชนก เกษสุวรรณ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

ภูกัน แจ็กไรสง

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

พรชนก ปลัดทอง

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตขอนแก่น

ศิริกุล อัมพะวะสิริ

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

Contemplating the Universe through Isan Mural Paintings (Hoop Tam)

Prachatip Makmool

Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram
Rajabhat University, Thailand

Phanuwat Chantapoon

Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Khon Kaen
Campus, Thailand

Chalermwong Thampichitsuek

Faculty of Fine-Applied Arts and Cultural Science,
Mahasarakham University, Thailand

Preeyachanok Ketsuwan

School of Architecture and Fine Art, University of Phayao,
Thailand

Poogun Jekthaisong

Faculty of Education, Buriram Rajabhat University, Thailand

Pondchanok Paladkong

School of Communication Arts, Sripatum University
(Khon Kaen), Thailand

Sirikoon Ampawasiri

Faculty of Science and Technology, Surindra Rajabhat
University, Thailand

Article Info:	Academy Article
Article History:	Received October 10, 2025
	Revised October 22, 2025
	Accepted November 18, 2025
Corresponding Author:	Prachatip Makmool
E-mail Address:	Prachatip.ma@bru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง เบิ่งจักรวาลผ่านฮูปแต้ม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา คติ 5 ในพระพุทธศาสนา นำมาวิเคราะห์การเขียนภาพฮูปแต้มบนผนังสิมอีสาน และนำมาวิเคราะห์กับพหุจักรวาลในทางวิทยาศาสตร์ โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร สิ่งพิมพ์

สื่อออนไลน์ ข้อมูลจากภาคสนาม การสำรวจ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การจดบันทึก การถ่ายภาพ วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า การศึกษาของนักวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดสมมติฐานได้ว่า มีจักรวาลอีกหลาย ๆ จักรวาลคู่ขนานกับจักรวาลของเราที่ซ่อนตัวอยู่ แต่เราไม่อาจรับรู้ได้ด้วยวิธีปกติ หรือใช้ทฤษฎีทางฟิสิกส์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ในทางทฤษฎีทำให้เชื่อว่ามีทรงกลมของพหุจักรวาล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาที่มองว่ามีระบบชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อีกที่นอกเหนือจากภพเรา จะเห็นได้เฉพาะผู้ที่มีปัญญาทางจิต จักรวาลในทางพระพุทธศาสนาได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเรื่อง คติ 5 อันได้แก่ นรก กำเนิดดิรัจฉาน เปรตวิสัย มนุษย์ และเทวดา จากการวิเคราะห์การเขียนภาพซูปแต้มบนผนังสิมอีสานด้วยแนวคิดเรื่อง คติ 5 จากซูปแต้มในสิมวัดสนวนวารีพัฒนาราม วัดสระบัวแก้ว วัดโพธาราม วัดป่าเลไลย์ และวัดหน้าพระธาตุ พบว่าซูปแต้มในสิมดังกล่าวมีครบทั้ง 5 คติ ภาพกำเนิดดิรัจฉานและมนุษย์พบมากที่สุด ถูกจัดวางภาพทั้งส่วนบน ส่วนกลาง และส่วนล่างของผนังสิม ภาพนรกและภาพเปรตวิสัย ถูกจัดภาพอยู่ในส่วนล่างของผนัง ส่วนภาพเทวดาถูกจัดให้อยู่ที่ส่วนบนของผนัง และกระจายอยู่ตามตอนสำคัญของเนื้อหาที่ส่วนกลางของผนัง คติ 5 ในซูปแต้มของสิมหนึ่งหลัง จึงเปรียบเสมือนจักรวาลหนึ่งจักรวาลสอดคล้องกับ แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสถาปัตยกรรมของสิมอีสานที่ให้ความสำคัญตามสัญลักษณ์ของจักรวาลคติ จึงอาจกล่าวได้ว่าจักรวาลในซูปแต้มเป็นจักรวาลคู่ขนานของซูปแต้มในสิมหลังอื่น เพราะมีคติการสร้างสิมเช่นเดียวกัน

คำสำคัญ : เบ็ญ, จักรวาล, ซูปแต้ม, พหุจักรวาล, จิตรกรรมฝาผนังอีสาน

Abstract

The academic article "Contemplating the Universe through Isan Mural Paintings (Hoop Tam)" aims to study the multiple universes in science and the five maxims in Buddhism and to analyze the Hoop Tam paintings on the walls of Isaan Sim by collecting information from documents, publications, online media, field data, surveys, non-participant observation, interviews, note-taking, photography, and data analysis & synthesis. In theory, multiple universes (the universe) are believed to exist; the study results found that the scientists have led to the hypothesis that there are many other universes, a parallel universe (Parallel World) with our universe that is hidden but that we cannot perceive through the latest technology or use ordinary physics theories. It aligns with the Buddhist concept that there are life systems of other living beings besides our world. It can be seen only by those with supernatural powers. The idea that the five maxims influence the universe in Buddhism are hell, the origin of beasts, the realm or realm of Preta, human beings, and angels from the analysis of Hoop tam paintings on the walls of Isaan Sim with the concept of the five mottos from Hoop tam in the Sim Wat Sanuanwaree Phatthanaram, Wat Pa Lelai, and Wat Na Phra That, it was found that the Hoop tam in the said sim had all five beliefs, and images of the origin of beasts and humans were the most common and were placed in the upper, middle, and lower parts of the sim wall. Images of hell and Preta, the paint, are arranged in the lower part of the wall, while the images of angels are placed in the upper part and distributed among

essential sections in the central part of the wall. It is, therefore, like a universe, consistent with the Buddhist concept of Isan architecture that emphasizes symbols of the universe. Consequently, the universe in Hoop Tam is a parallel universe (Parallel World) of Hoop Tam in another sim because of the same motto in creating sims.

Keywords: Contemplating, Universe, Hoop Tam, Multiverse, Isan mural paintings

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของชาวอีสาน ในอดีตจะยึดหลักการปฏิบัติตนจาก “ฮีดลีสองคองลีสี่” อันเป็นบทคำสอนที่ค่อนข้างขลังและศักดิ์สิทธิ์ อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาได้เข้าไปสถิตอยู่ในจิตใจผู้คนอย่างแน่นแฟ้น จนมีอาจแยกออกจากชีวิตประจำวันได้ งานจิตรกรรมฝาผนังได้เชื่อมโยงถึงอิทธิพลของงานจิตรกรรมไทยภาคกลาง ในโบสถ์วิหารในวัดต่าง ๆ มักมีภาพวาดเป็นนิทานชาดก หรือ ภาพภูมิต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับไตรภูมิ ทั้งนรก เปรต อสุรกาย จนถึง เทวโลก จะวาดภาพนรกและเปรตลักษณะต่าง ๆ ไว้ให้คนดูเป็นเครื่องเตือนสติ ให้เกรงกลัวความชั่ว เร่งทำความดีเพื่อจะได้ไม่ต้องตกไปอยู่ภูวะนั้น ๆ (เดือน พรหมเมศ, 2544) ในภูมิภาคอีสานจิตรกรรมฝาผนังปรากฏอยู่ที่ “สิมอีสาน”

สิมอีสาน หรือ โบสถ์อีสาน มาจากคำว่า สิมมา สิมมา หรือ พัทธสีมา ปรากฏในคำจารึกบนแผ่นหินที่ประกาศเจตนาอุทิศของผู้สร้าง ปักไว้ด้านหลังสิมมีปรากฏอยู่ทั่วไป สิมยังเป็นพื้นที่บันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ รวมถึงเป็นเสมือนห้องสมุดขนาดใหญ่ที่บันทึกเรื่องราว วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสาน โดยการเล่าเรื่องผ่าน “ฮูปแต้ม” (“ฮูป” หมายถึง “รูป” “แต้ม” หมายถึง “การวาดภาพ” หมายถึง การวาดภาพจากการแต้มสี) (อุทอง ประศาสน์วินิจฉัย, 2551) ในภาคอีสานนั้น เนื่องด้วยความห่างไกลจากส่วนกลาง ย่อมทำให้งานศิลปกรรมห่างไกลจากฝีมืออันวิจิตรอย่างขางหลวง ซึ่งโดยส่วนมากช่างที่สร้างสรรค์งานจิตรกรรมภาษาท้องถิ่นอีสาน เรียกว่า “ฮูปแต้ม” นั้น จึงเป็นเพียงช่างพื้นบ้านที่เรียกว่า “ช่างแต้ม” ไพโรจน์ สโมสร และคณะ, 2532) พิสิฐ วิสิษฐพลญาณและคณะ (2563) กล่าวว่า แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวัดวาอารามของชาวอีสานนั้น มีความโดดเด่นประหนึ่งศูนย์กลางแห่งจักรวาลซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้า สถาปัตยกรรมสิมอีสานให้ความสำคัญ ตามสัญลักษณ์ของจักรวาลคติ ตามการรับรู้ในเชิงสัญลักษณ์ของชาวอีสานในอดีต ส่วนที่มีลักษณะร่วมคือ การวางตำแหน่งสิมอีสานเป็นศูนย์กลางของวัดเสมือนดังเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล

“พุทธจักรวาล” มีระบบชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อีกที่นอกเหนือจากภพเรา การปรากฏตัวจะเป็นการผุดออกมาจากช่องว่างในอากาศ แต่มีข้อจำกัดไม่ได้เห็นกันทุกคน จะเห็นได้เฉพาะผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์ทางจิต จักรวาลแบบพระพุทธศาสนากล่าวถึงระบบชีวิตที่เป็นแบบ 31 ภูมิ ภูมิบางภพจะอยู่ซ้อนทับกันบนโลก ตามถิ่นฐานของคุณภาพที่มีอยู่ในจิตของสัตว์ จักรวาลในพระพุทธศาสนาและวรรณคดีบาลียุคต่อมา เช่น จักรวาลทิปนี โลกบัญญัติ โลกัปปที่ปกสาร โลกัสนฐานโชตรณคัมภีร์ ฯลฯ วรรณคดีดังกล่าวล้วนได้รับอิทธิพลแนวคิดจากเรื่อง “คติ 5” คือการเวียนวายเป็นเกิดอยู่ในสังสารวัฏเรื่อยไปจนกว่าจะลูถึงพระนิพพาน “คติ 5” คือการเวียนวายเป็นเกิดไปตามคติต่าง ๆ อันได้แก่ นรก กำเนิดดิรัจฉาน เปรตวิสัย มนุษย์ และเทวดา (อุทิศ ศิริวรรณ, 2536)

ในทางวิทยาศาสตร์กล่าวว่า เมื่อประมาณ 13,000 ล้านปีก่อนเกิดจักรวาลขึ้น จากการอัดแน่นของสสารโน้มถ่วงที่สูงมาก ทำให้เกิดการพองตัว (Inflation) ของอากาศขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงเสี้ยววินาทีนั้น แล้วพัฒนามาเป็นจักรวาล (Hawking, S., 2549) จักรวาลเปรียบเสมือนฟองอากาศหนึ่งคือจักรวาลหนึ่งจักรวาล ปรากฏการณ์บิกแบง (Big Bang) คือหนึ่งฟองอากาศ สรุปว่า จักรวาลมีจำนวนอนันต์ และจักรวาลมีอันสิ้นสุดลงเมื่อมันยืดขยายตัวออกเต็มที่แล้วกลับยุบตัวกลับเดิม สัจฐานของจักรวาลไม่มีขอบเขตสิ้นสุด (Joseph, S., 2006) Michio Kaku กล่าวในหนังสือเรื่อง “จักรวาลคู่ขนาน” ว่ามีจักรวาลอีกหลาย ๆ จักรวาล คู่ขนาน (Parallel World) กับจักรวาลของเราที่ซ่อนตัวอยู่ ซึ่งอาจจะอยู่ห่างจากจักรวาลของเราไม่กี่มิลลิเมตร แต่เราไม่อาจรับรู้ได้ด้วยวิธีปกติหรือใช้ทฤษฎีทางฟิสิกส์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน (Bryson, B., 2551) จักรวาลลูกแตกหน่อจากฟองจักรวาลแม่ไปเรื่อย ๆ และมีหลักฐานในทางทฤษฎีที่ทำให้เชื่อว่ามี พหุจักรวาล (Multiverse) ที่แตกหน่อต่อยอดจากจักรวาลอื่น (Kaku, M., 2552) ดังนั้น ในบทความนี้จึงมุ่งนำเสนอการศึกษาการเขียนภาพอุปแต้มบนผนังสิมอีसान นำมาวิเคราะห์ตามแนวคิดพุทธจักรวาลใน พระพุทธศาสนาและพหุจักรวาลในทางวิทยาศาสตร์

การเขียนภาพอุปแต้มบนผนังสิมอีसान

วิโรฒ ศรีสุโร (2536) ได้กล่าวว่า ดินแดนอีสานในสมัยโบราณคละเคล้าไปด้วยผู้คนที่น่าถือทั้งพระพุทธศาสนานิกาย หินยานและมหายาน ตลอดถึงศาสนาพราหมณ์ ทั้งไสวณิกายและไวษณพนิกาย ควบคู่กันไปจนกระทั่งแม่น้ำโขงลุล่งมาในสมัยพุทธ ศตวรรษที่ 23-24 ได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายประชาชนมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ลงมาสร้างบ้านแปงเมืองจนกลายเป็นดินแดนของ ผู้คนในกลุ่มสายวัฒนธรรมไต-ลาว ส่วนพระพุทธศาสนาที่ได้ประดิษฐานอยู่ในอีสานปัจจุบันนั้น ได้รับอิทธิพลมาพร้อมกับการ ปกครองตั้งแต่ปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ เมื่ออีสานหรือแผ่นดินทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง ตลอดถึงฝั่งซ้ายได้ตกอยู่ภายใต้ การปกครองของประเทศสยามในขณะนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทหินยานอย่างล่งกวางคีได้ฝังรากเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยกรุง สุโขทัยเป็นราชธานี (พุทธศตวรรษที่ 19-20) แล้วตกทอดมาสู่กรุงศรีอยุธยา จนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ได้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ในสมัย รัตนโกสินทร์ และที่สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพุทธศาสนาในสยาม ประเทศ คือ ลัทธิหินยาน หรือ เถรวาทนี้ได้แยกออกเป็น 2 นิกาย คือ มหานิกาย และ ธรรมยุตนิกาย ซึ่งเป็นนิกายที่รัชกาลที่ 4 ได้ สถาปนาขึ้น พระพุทธศาสนาจึงได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของชาวอีสานในสมัยปัจจุบัน แม้ว่าในอดีตจะยึดหลักการ ปฏิบัติตนจาก “ฮึดสืบสอง คองสืบสี่” อันเป็นบทคำสอนที่ค่อนข้างขลังและศักดิ์สิทธิ์ อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาในภาคอีสาน ได้เข้าไปสถิตอยู่ในจิตใจผู้คนอย่างแน่นแฟ้นจนมิอาจแยกออกไปจากชีวิตประจำวันได้ และเพราะพื้นฐานทางจิตใจที่ยึดเหนี่ยวอยู่ กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา งานจิตรกรรมฝาผนังได้เชื่อมโยงถึงอิทธิพลของงานจิตรกรรมไทยภาคกลาง โบสถ์วิหารในวัด ต่างๆ มักมีภาพวาดเป็นนิทานชาดก หรือ ภาพภูมิต่างๆ ที่เกี่ยวกับไตรภูมิ ทั้งนรก เปรต อสุรกาย จนถึง เทวโลก จะวาดภาพนรก และเปรตลักษณะต่างๆ ไว้ให้คนดูเป็นเครื่องเตือนสติ ให้เกรงกลัวความชั่ว แรงทำความดีเพื่อจะได้ไม่ต้องตกไปอยู่ภูวาระนั้น ๆ (เดือน พรหมเมศ, 2544) ในภูมิภาคอีสานจิตรกรรมฝาผนังปรากฏอยู่ที่ “สิมอีसान”

สิมอีसान หรือ โบสถ์อีสาน มาจากคำว่า สิม สิมมา หรือ พัทธสีมา ปรากฏในคำจารึกบนแผ่นหินที่ประกาศเจตนาอุทิศ ของผู้สร้างปักไว้ด้านหลังสิมมีปรากฏอยู่ทั่วไป ความหมายของคำเหล่านี้ หมายถึง เขตแดนที่กำหนดในการประชุมทำสังฆกรรมอัน

เป็นกิจของสงฆ์ โดยมีแผ่นสีมาหินเป็นเครื่องหมายแสดงขอบเขตรอบบริเวณตัวสิม (วิโรฒ ศรีสุโร, 2536) สิมยังเป็นพื้นที่บันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ รวมถึงเป็นเหมือนห้องสมุดขนาดใหญ่ที่บันทึกเรื่องราว วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสาน โดยการเล่าเรื่องผ่าน “ฮูปแต้ม” (“ฮูป” หมายถึง “รูป” “แต้ม” หมายถึง “การวาดภาพ” หมายถึงการวาดภาพจากการแต้มสี) (อุทอง ประศาสน์วินิจฉัย, 2551) ในภาคอีสานนั้น เนื่องด้วยความห่างไกลจากส่วนกลาง ย่อมทำให้งานศิลปกรรมห่างไกลจากฝีมืออันวิจิตรอย่างช่างหลวง ซึ่งโดยส่วนมากช่างที่สร้างสรรค์งานจิตรกรรมภาษาท้องถิ่นอีสาน เรียกว่า “ฮูปแต้ม” นั้น จึง เป็นเพียงช่างพื้นบ้านที่เรียกว่า “ช่างแต้ม” (ไพโรจน์ สโมสร, 2532)

“ฮูปแต้ม” บนผนังสิมเกิดมาจากภูมิปัญญาและฝีมือของช่างเขียนภาพฝาผนังพื้นเมืองอีสาน หรือใช้เรียกงานศิลปจิตรกรรมฝาผนัง เป็นศิลปะที่บ่งบอกเรื่องราวความเป็นมาของสังคมแต่ละยุคสมัย ฮูปแต้มบนผนังเกิดจากภูมิปัญญา และฝีมือของช่างเขียนภาพฝาผนังพื้นเมืองอีสาน หรือ “ช่างแต้ม” ที่สั่งสมการเรียนรู้มาอย่างยาวนานด้วยความศรัทธาและความตั้งใจ ฮูปแต้มจึงเป็นสื่อสะท้อนความคิด ความสามารถ ภูมิรู้และทรรศนะเกี่ยวกับความงามของช่างแต้ม และสามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานที่บันทึกเรื่องราวในอดีตของชุมชน ฮูปแต้มที่ปรากฏส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนอีสานในอดีตตลอดจนเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ฮูปแต้มมักอยู่ด้านนอกและด้านในสิม เรื่องราวที่เขียนมากที่สุดเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา สิมจึงเป็นแหล่งความรู้สำคัญของท้องถิ่นอีสาน (อุทอง ประศาสน์วินิจฉัย, 2551) อุดม บัวศรี (2547) ยังกล่าวอีกว่า ฮูปแต้มเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่ถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อด้านศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การแต่งกาย การละเล่นและเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ของคนอีสาน คติการเขียนฮูปแต้มยังเชื่อว่าจะสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสั่งสอนอบรม แนะนำ และก่อให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ในด้านองค์ประกอบการจัดวางรูปแบบเนื้อหา โดยส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับความต้องการของช่างแต้ม ส่วนสีที่ใช้เป็นสีฝุ่นหรือสีที่หาได้ตามท้องถิ่น สามารถจำแนกช่างแต้มตามลักษณะเฉพาะของฮูปแต้ม คือ 1. กลุ่มช่างพื้นบ้านแท้ คือ ช่างที่ถ่ายทอดและฝึกฝนกันอยู่ในท้องถิ่น ลักษณะงานจึงเป็นศิลปะพื้นบ้านแท้ๆ กลุ่มนี้ได้แก่ กลุ่มวัดในอีสานกลาง ในเขตจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด 2. กลุ่มช่างที่มีอิทธิพลช่างหลวงกรุงเทพมหานคร คือ ช่างที่เคยไปกรุงเทพมหานคร หรือ อาจเป็นช่างหลวงหรือ กลุ่มช่างที่ได้รับการฝึกฝนจากช่างหลวง ลักษณะภาพมีความคล้ายกับภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบประเพณีนิยม ผสมผสานกับเนื้อหาสาระและเทคนิควิธีการพื้นบ้าน ได้แก่ กลุ่มอีสานใต้ 3. กลุ่มที่ได้รับอิทธิพลมาจากล้านช้าง - กรุงเทพมหานคร คือ ส่วนใหญ่เป็นช่างแถบจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง มีพระครูวิโรจน์รัตโนบลเป็นช่างใหญ่ของกลุ่ม ลักษณะของภาพได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมหลวงช่างแต้มกลุ่มนี้นอกจากฝากฝีมือไว้ตามสิมแถบฝั่งแม่น้ำโขงแล้ว ยังได้ไปวาดภาพไว้ตามผนังสิมที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงอีกด้วย (วาริน บุญญาพิพิธพงศ์และคณะ, 2555) ช่างแต้มมีทั้งภิกษุสงฆ์และฆราวาสที่มีความรู้ในเรื่องพระพุทธศาสนา และวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดี ในเรื่องของเทคนิคและวิธีการขึ้นอยู่กับลักษณะของบุคคล เนื้อหาที่ปรากฏเป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ภาพพุทธประวัติ ทศชาติชาดก ที่พบมากที่สุดคือตอนเวสสันดรชาดก เรื่องราวทางวรรณกรรมพื้นบ้านที่นิยมที่สุดคือเรื่องสินไซ และภาพวิถีชีวิตที่เขียนสอดแทรกไว้ในเรื่องหลักของฮูปแต้ม แสดงถึงวิถีชีวิตในแง่มุมต่างๆ ของชาวบ้าน เช่น การเกิด การทำมาหากิน การทำศพ การแต่งกาย ประเพณีและความเชื่อ เป็นต้น สิ่งที่เป็นลักษณะพิเศษคือการเขียนด้วยตัวอักษรธรรมและตัวอักษรไทย บรรยายกำกับไว้ในแต่ละเรื่องราว รูปแบบผสมผสานระหว่างภาษาภาพและภาษาตัวอักษร แสดงลักษณะของความไม่เคร่งครัดในการ

ถ่ายทอดผลงานของช่าง นอกจากนี้ ยังมีส่วนของการสอดแทรกเนื้อหาทางหลักธรรมคือเรื่อง นรกภูมิ ที่ให้คนละเว่นต่อบาป และเพื่อเป็นหลักให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข คือ การประพฤติปฏิบัติ อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม (ปิยนัส สุดี, 2557) พิสิฐ วิสิษฐพลบุญและคณะ (2563) ยังกล่าวถึงเรื่องแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสถาปัตยกรรมของสิมอีสานว่า แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวัดวาอารามของชาวอีสานนั้น มีความโดดเด่นประหนึ่งศูนย์กลางแห่งจักรวาลซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้า สถาปัตยกรรมสิมอีสานให้ความสำคัญตามสัญลักษณ์ของจักรวาลคติ ตามการรับรู้ในเชิงสัญลักษณ์ของชาวอีสานในอดีต ส่วนที่มีลักษณะร่วมคือ การวางตำแหน่งสิมอีสานเป็นศูนย์กลางของวัดเสมือนดังเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล

วิเคราะห์พุทธจักรวาลและการเขียนภาพอุปเต็มบนผนังสิมอีสาน

พระพุทธศาสนามองว่ามีระบบชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อีกที่นอกเหนือจากภพเรา การปรากฏตัวจะเป็นการผุดออกมาจากช่องว่างในอากาศ แต่มีข้อจำกัดไม่ได้เห็นกันทุกคน จะเห็นได้เฉพาะผู้ที่มีอภิญญาทางจิต จักรวาลแบบพระพุทธศาสนามกล่าวถึงระบบชีวิตแบบ 31 ภพภูมิ ภูมิบางภพจะอยู่ทับซ้อนกันบนโลก เช่น การปรากฏกายของเทวดาเมื่อครั้งใกล้จะปรินิพพาน การเห็นเปรตของพระโมคคัลลาในพระวินัย ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงให้การยอมรับว่าเป็นจริง และมีอีกมากตามที่ได้กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก อากาของการผุดออกมากับหายเข้าไปในอากาศ เป็นการแสดงว่ามีระบบชีวิตของสัตว์อีกรูปแบบหนึ่งที่มีอยู่ใน 31 ภูมิ ตามถิ่นฐานของคุณภาพที่มีอยู่ในจิตของสัตว์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ ประเภทที่ 1 เภวภูมิสงสาร คือ การท่องเที่ยวในโลกเบื้องต่ำ อันได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย เดียรัจฉาน ภูพเหล่านี้บางส่วนอยู่อาศัยในภพเดียวกันกับมนุษย์ ประเภทที่ 2 มัชฌิมสงสาร การท่องเที่ยวไปในโลกชั้นกลาง ได้แก่ มนุษย์ภูมิ เทวโลกชั้นที่ 1 ถึงชั้นที่ 6 ตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกาภูมิ ไปจนถึงปรนิมิตตวสวัตติภูมิ เขตแดนนี้มนุษย์ที่มีความสามารถพิเศษสามารถเข้าถึงเขตแดนนี้ได้ และเทวดาชั้นต่ำบางพวกอยู่ร่วมกับมนุษย์ ประเภทที่ 3 อุปริมสงสาร การท่องเที่ยวไปในโลกเบื้องสูง มีอยู่ 20 โลก ตั้งแต่พรหมทั้ง 16 ชั้นและอรุปรหมอีก 4 ชั้น เขตแดนนี้ส่วนมากพรหมจะมามีมนุษย์ มนุษย์ที่มีความสามารถพิเศษเท่านั้นไปหาพรหมได้ด้วยการกำหนดจิต (สามารถ สุขุประการ, 2559) คัมภีร์ในพุทธศาสนามกล่าวไว้ชัดเจนว่ามีจักรวาลมากมายนับไม่ถ้วนเป็น “อนันตจักรวาล” ยากที่จะหยั่งรู้ได้ยกเว้นพระพุทธญาณเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องโลกธาตุขนาดต่าง ๆ ดังนี้ สหัสสิจุนหิกาโลกธาตุ โลกธาตุอย่างเล็กมี 1,000 จักรวาล ทวิสหัสสิมัชฌิมิกาโลกธาตุ โลกธาตุขนาดกลางมีล้านจักรวาล และตีสหัสสิมหาสหัสสิโลกธาตุ โลกธาตุอย่างใหญ่มีแสนโกฏิจักรวาล (อุทิศ ศิริวรรณ, 2536)

คติ 5 คือ การเวียนวายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏเรื่อยไปจนกว่าจะลุล่วงถึงพระนิพพาน “คติ 5 ” คือการเวียนวายตายเกิดไปตามคติต่าง ๆ อันได้แก่ นรก กำเนิดดิรัจฉาน เปรตวิสัย มนุษย์ และเทวดา แนวคิดนี้ถือว่า “แดนเปรต” เป็นโลกหนึ่ง กล่าวคือสถานที่อย่างหนึ่งที่มนุษย์ต้องไป ดังข้อความต่อไปนี้ว่า “ดูก่อนสารีบุตร คติ 5 ประการเหล่านี้แล 5 ประการเป็นไฉน คือ นรก กำเนิดดิรัจฉาน เปรตวิสัย มนุษย์ เทวดา” คติ 5 บางที่ท่านเรียก “ภพ 5” ดังข้อความที่ว่า “...นรกเป็นภพของพวกสัตว์ที่เกิดในนรก กำเนิดดิรัจฉาน เป็นภพของพวกสัตว์ที่เกิดในดิรัจฉาน เปรตวิสัย เป็นภพของพวกสัตว์ที่เกิดในเปรตวิสัย มนุษย์โลก เป็นภพของพวกมนุษย์ เทวโลกเป็นภพของพวกเทวดา” (คณะกรรมกรการสังคีติการกสงฆ์, 2530) แนวคิดเรื่อง “คติ 5” นี้มีส่วนสำคัญในการเกิดแนวคิดว่า “เปรต” คือคนตาย ไปเกิดในปรโลกที่เรียกว่าแดนเปรตวิสัย และมีส่วนสัมพันธ์กับเรื่อง “จักรวาลวิทยา” ใน

วรรณคดีบาสิยยุคต่อมา ดังจะเห็นได้จากวรรณคดีแนว “โลกศาสตร์” ทั้งปวง เช่น จักรวาททิปนี โลกบัญญัติ โลกปทัชกถา โลกสันฐานโชตรณคณฐี ฯลฯ วรรณคดีดังกล่าวล้วนได้รับอิทธิพลแนวคิดเรื่อง “คติ 5” ทั้งนี้ (อุทิศ ศิริวรรณ, 2536)

๑. เทวดา	
๒. มนุษย์	(สุคติ ๒)
๓. เปรตวิสัย	(ทุคติ ๓)
๔. กำเนิดดิรัจฉาน	
๕. นรก	

ภาพที่ 1 ภาพแสดง คติ 5 หรือ ภาพ 5 ที่ทับซ้อนกันอยู่

Figure 1 Five Destinations, 1. Angels 2. Human 3. Preta 4. Beasts and, 5. Hell

(ที่มา : อุทิศ ศิริวรรณ, 2536)

ผู้เขียนได้นำแนวคิดเรื่อง คติ 5 มาวิเคราะห์อุปแต้มในสิมอีสาน เพื่อค้นหาคติ 5 หรือ ภาพ 5 และจักรวาลในทางพุทธศาสนา จำนวน 5 สถานที่ โดยจำแนกข้างแต้ม 2 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มข้างพื้นบ้านแท้ คือ กลุ่มวัดในอีสานกลาง เขตจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ได้แก่ 1. อุปแต้มในสิมวัดสวนวาริพัฒนาราม ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น 2. อุปแต้มในสิมวัดสระบัวแก้ว ตำบลวังคู อำเภอนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น 3. อุปแต้มในสิมวัดโพธาราม ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม 4. อุปแต้มในสิมวัดป่าเลไลย์ ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม และ 2. กลุ่มข้างที่มีอิทธิพลข้างหลวงกรุงเทพมหานคร คือ ข้างที่เคยไปกรุงเทพมหานคร หรือ อาจเป็นข้างหลวง หรือ กลุ่มข้างที่ได้รับการฝึกฝนจากข้างหลวง ได้แก่ กลุ่มอีสานใต้ คือ อุปแต้มในสิมวัดหน้าพระธาตุ ตำบลตะคุ อำเภอปรางค์ชัย จังหวัดนครราชสีมา สามารถแยก “ภาพ” หรือ “จักรวาล” ตามแนวคิดเรื่องคติ 5 ได้ดังตารางต่อไปนี้

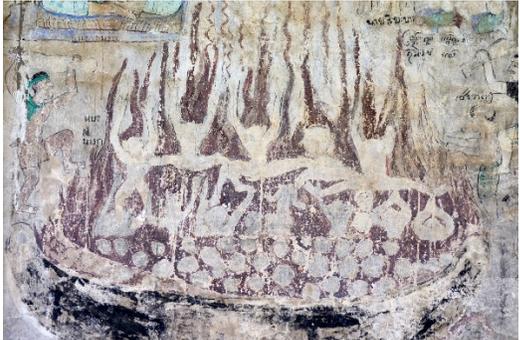
ตารางที่ 1 วัดสวนวาริพัฒนาราม

	<p>เทวดา พบที่ผนังด้านในตอนพระเวสสันดรทานช้าง ตอนกันหา ชาลี ลงซ่อนในสระบัว เป็นต้น</p>
---	---

	<p>มนุษย์ พบกระจายอยู่ทั่วไปทั้งด้านในและด้านนอก เช่น สิ้นไซ พระเวสสันดร มัทรี กัณหา ชาลี และภาพวิถีชีวิต</p>
	<p>เปรตวิสัย พบที่มุมด้านทิศเหนือของผนังด้านนอกทิศตะวันตก (ภาพชำรุดเสียหาย)</p>
	<p>กำเนิดดิรัจฉาน พบกระจายอยู่ทั่วไปของผนังทั้งด้านในและด้านนอก เช่น พญานาค ลิง เสือ ม้า กวาง ผึ้ง กระจ่าง ปลา นก เป็นต้น</p>
	<p>นรก พบที่มุมด้านทิศเหนือของผนังด้านนอกทิศตะวันตก (ภาพชำรุดเสียหาย)</p>

ตารางที่ 2 วัดสระบัวแก้ว

	<p>เทวดา พบที่ผนังด้านนอกทิศตะวันออกเหนือกรอบประตูและกระจายตามผนังด้านนอกและด้านใน</p>
	<p>มนุษย์ พบกระจายอยู่ทั่วไปทั้งด้านในและด้านนอก เช่น พระลักษณะ พระราม และภาพวิถีชีวิต</p>
	<p>เปรตวิสัย พบที่มุมด้านทิศเหนือของผนังด้านนอกทิศตะวันตก</p>
	<p>กำเนิดดิรัจฉาน พบกระจายอยู่ทั่วไปของผนังทั้งด้านในและด้านนอก เช่น พญานาค ลิง เสือ ม้า กวาง ผีงู กระจ่าง ปลา หมูป่า สุนัข งู ควาย ไก่ ตะกวด ค้างคาว นก เป็นต้น</p>

	<p>นรก พบที่มุมด้านทิศเหนือของผนังด้านนอกทิศตะวันตก</p>
---	--

ตารางที่ 3 วัดโพธาราม

	<p>เทวดา พบที่ผนังด้านนอกทิศตะวันออกและกระจายตามผนังด้านนอกและด้านใน</p>
	<p>มนุษย์ พบกระจายอยู่ทั่วไปทั้งด้านในและด้านนอก เช่น สิ้นไซ พระเวสสันดร นางมัทรี กัณหา ชาลี และภาพวิถีชีวิต</p>
	<p>เปรตวิสัย พบที่มุมด้านทิศใต้ของผนังด้านนอกทิศตะวันออกใกล้กับประตู</p>

	<p>กำเนิดดิรัจฉาน พบกระจายอยู่ทั่วไปของผนังทั้งด้านในและด้านนอก เช่น ช้าง ม้า ควาย สุนัข ปลา เป็ด จระเข้ เสือ ค้างคาว นก เป็นต้น</p>
	<p>นรก พบที่มุมด้านทิศใต้ของผนังด้านนอกทิศตะวันออกใกล้กับ ประตู</p>

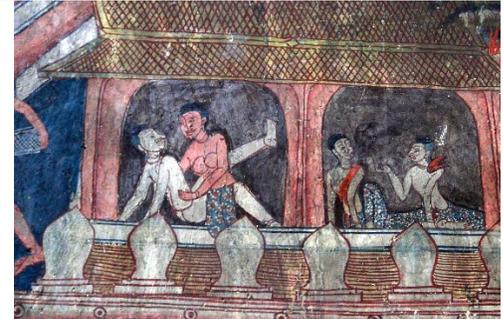
ตารางที่ 4 วัดป่าเลไลย์

	<p>เทวดา พบกระจายที่ผนังด้านในเกี่ยวกับภาพพุทธประวัติ</p>
	<p>มนุษย์ พบกระจายทั้งด้านในและด้านนอก เช่น พระลักษณ พระราม พระเวสสันดร นางมัทรี กัณหา ชาลี และภาพวิถีชีวิต</p>

	<p>เปรตวิสัย พบที่มุมด้านทิศเหนือของผนังด้านในทิศตะวันออกใกล้กับประตู</p>
	<p>กำเนิดดิรัจฉาน พบกระจายอยู่ทั่วไปของผนังทั้งด้านในและด้านนอก เช่น พญานาค ลิง กุ้ง ปู หอย กระจรอกบิน ตะกวด เสือ ลิง หมูป่า นก</p>
	<p>นรก พบที่มุมด้านทิศเหนือของผนังด้านในทิศตะวันออกใกล้กับประตู</p>

ตารางที่ 5 วัดหน้าพระธาตุ

	<p>เทวดา พบที่ผนังด้านนอกทิศตะวันออกและกระจายอยู่ภายในผนังด้านใน</p>
---	---

	<p>มนุษย์ พบกระจายอยู่ทั่วไปทั้งด้านใน และผนังด้านนอกทิศ ตะวันออกเหนือกรอบประตู และภาพพิธีชีวิต</p>
	<p>เปรตวิสัย พบที่ทิศใต้ของผนังด้านในทิศเหนือ ระหว่างหน้าต่าง</p>
	<p>กำเนิดดิรัจฉาน พบกระจายอยู่ทั่วไปของผนังทั้งด้านในและและผนังด้านนอก ทิศตะวันออกเหนือกรอบประตูเช่น นาค ปลา ช้าง ม้า กวาง ตะกวด วัว ควาย นก เป็นต้น</p>
	<p>นรก พบที่ทิศใต้ของผนังด้านในทิศเหนือ ระหว่างหน้าต่าง</p>

พหุจักรวาลในทางวิทยาศาสตร์

จักรวาลเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 13,000 ล้านปีก่อน เกิดการอัดแน่นของสสารโน้มถ่วงที่สูงมากทำให้เกิดการพองตัว (Inflation) ของอากาศขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงเสี้ยววินาทีนั้น อากาศมีแต่คลื่น เมื่อเวลาผ่านไปคลื่นต่างๆ ที่สัมผัสกับอากาศที่หนาแน่นอย่างยิ่งยวดภายนอก ทำให้คลื่นเปลี่ยนเป็นพลังงานแล้วพัฒนามาเป็นจักรวาล และยังคงขยายตัวไม่หยุดยั้งต่อไปเรื่อย ๆ โดยที่จักรวาลจะขยายตัวออกไปประมาณ 5-10% ทุกๆ 1 พันล้านปี (Hawking, S., 2549) Joseph Silk ยังกล่าวถึงเรื่องหลุมดำ และจักรวาลไว้ใน The Infinite Cosmos ว่า จักรวาลเปรียบเสมือนฟองอากาศหนึ่งคือจักรวาลหนึ่งจักรวาล ปรากฏการณ์บิกแบง คือหนึ่งฟองอากาศ สรุปว่าจักรวาลมีจำนวนอนันต์ และจักรวาลมีอันสิ้นสุดลงเมื่อมันยืดขยายตัวออกเต็มที่แล้วกลับยุบราบดังเดิม สันฐานของจักรวาลไม่มีขอบเขตสิ้นสุด ซึ่งหมายถึงอาจจะเป็นระบบทรงกลมแบบหมุนวนไปมาได้ เอกภพมีความสมบูรณ์ในตัวเอง อยู่แล้ว ไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด เอกภพไม่ได้รับผลกระทบจากภายนอก แต่เกิดจากแรงบีบคั้นจากภายใน จากแรงโน้มถ่วงของตนเองเท่านั้น ทำให้กาลเวลาพองตัวออกมา การพองตัวออกมานั้นเป็นจักรวาล หนึ่งถึงลูกโป่งที่มีผิวทรงกลม สามารถเคลื่อนที่ที่ไม่มีวันจบ การบวมตัวออกมาของเนื้ออย่างลูกโป่งที่เกิดจากแรงใดแรงหนึ่ง การพองตัวครั้งหนึ่งคือจักรวาลหนึ่ง ในเอกภพอันกว้างใหญ่อาจมีการโป่งพองออกมาหลายฟองนับได้ออนันต์ (Joseph, S., 2006)

นักวิทยาศาสตร์ เชื่อว่าจักรวาลเรามีฝาแฝดที่เป็นจักรวาลคู่กับเรา เพราะการค้นพบปฏิสสารหรือสสารตรงข้าม เช่น Hydrogen \leftrightarrow Anti Hydrogen, Carbon \leftrightarrow Anti Carbon ต่างมีลักษณะที่เหมือนกันทุกประการทั้งส่วนประกอบของอะตอม และองค์ประกอบภายในทั้งหมด Michio Kaku กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “จักรวาลคู่ขนาน” ว่ามีจักรวาลอีกหลาย ๆ จักรวาลคู่ขนาน (Parallel World) กับจักรวาลของเราที่ซ่อนตัวอยู่ ซึ่งอาจจะอยู่ห่างจากจักรวาลของเราไม่กี่มิลลิเมตร แต่เราไม่อาจรับรู้ได้ด้วยวิธีปกติหรือใช้ทฤษฎีทางฟิสิกส์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน สาเหตุที่คาดว่าจักรวาลคู่ขนานนั้นเพราะว่าได้มีการค้นพบว่าอนุภาคต่าง ๆ ในจักรวาลจะมีคู่ที่หมุนในทิศทางตรงกันข้ามกันซึ่งเรียกว่า “ปฏิอนุภาค” (Antiparticle) โดยมีการค้นพบคู่ตรงข้ามของอนุภาคของ Electron (-) คือ Positron (+) ที่มีประจุไฟฟ้าบวกและตรงข้ามกับอนุภาค Proton (+) คือ Antiproton หรือ Negatron (-) ที่มีประจุไฟฟ้าเป็นลบ ซึ่งตามปกติเราจะไม่พบอนุภาคเหล่านี้ตามธรรมชาติ สสารทุกชนิดในจักรวาลที่เราเห็นอยู่นี้ ได้ถูกสร้างขึ้นจากฐานข้อมูลที่มีอิเล็กตรอน (-) กับโปรตอน (+) ประกอบอยู่ในอะตอม แต่ในทางกลับกันอนุภาคที่ต่างขั้วประจุไฟฟ้าสามารถสร้างสสารได้ด้วยเช่นกัน จึงเป็นจักรวาลคู่ขนานตามสมมุติฐานของนักวิทยาศาสตร์ และได้ค้นพบความมีอยู่จริงของธาตุ Anti Hydrogen ที่สามารถสร้างขึ้นมาได้ในการทดลองที่เซริน (CERN) มาร์ติน รีส์ (Martin Rees) ประธานนักดาราศาสตร์แห่งราชสมาคมของอังกฤษ เชื่อว่า “มีจักรวาลอื่น ๆ อีกมากมาย อาจเป็นไปได้ว่ามีจำนวนมากจนนับไม่หวาดไม่ไหว และแต่ละแห่งมีคุณสมบัติเฉพาะ มีคุณสมบัติที่แตกต่าง เราเพียงอาศัยอยู่ในจักรวาลหนึ่งซึ่งสิ่งต่างๆ ประจวบเหมาะและอนุญาตให้เราดำรงอยู่ได้เท่านั้นเอง” (Bryson, B., 2551) จักรวาลลูกที่แตกหน่อจากฟองจักรวาลแม่ไปเรื่อยๆ และมีหลักฐานในทางทฤษฎีที่ทำให้เชื่อว่ามีพหุจักรวาล (Multiverse) ที่แตกหน่อต่อยอดจากจักรวาลอื่น (Kaku, M., 2552)

สรุปและอภิปรายผล

บทความวิชาการเรื่อง เบื้องจักรวาลผ่านรูปปั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา คติ 5 ในพระพุทธศาสนา นำมาวิเคราะห์การเขียนภาพรูปปั้นบนผนังสิมอีสาน และนำมาวิเคราะห์กับพุทธจักรวาลในทางวิทยาศาสตร์ โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร สิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ ข้อมูลจากภาคสนาม การสำรวจ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การจดบันทึก การถ่ายภาพ วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามองว่ามีระบบชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อีกที่นอกเหนือจากภพเรา แต่มีข้อจำกัดไม่ได้เห็นกันทุกคน จะเห็นได้เฉพาะผู้ที่มีปัญญาทางจิต จักรวาลในทางพระพุทธศาสนาได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเรื่องคติ 5 หรือ ภพ 5 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ การเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะถึงพระนิพพาน อันได้แก่ นรก เป็นภพของพวกสัตว์ที่เกิดในนรก กำเนิดดิรัจฉาน เป็นภพของพวกสัตว์ที่เกิดในดิรัจฉาน เปรตวิสัย เป็นภพของพวกสัตว์ที่เกิดในเปรตวิสัย มนุษย์ เป็นภพของพวกมนุษย์ และเทวดา เป็นภพของพวกเทวดา พระพุทธศาสนาได้นำแนวคิดเรื่องคติ 5 เข้ามาสู่ภาคอีสาน ทั้งพระพุทธศาสนาในภิกษุและภิกษุณี พระพุทธศาสนาได้เข้ามาอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของชาวอีสานอย่างแนบแน่น มีจิตใจที่ยึดเหนี่ยวอยู่กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีการสร้างโบสถ์วิหารในวัด อีสานเรียกว่า “สิม” และมีการวาดเป็นนิทานชาดก หรือ ภาพภูมิต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับไตรภูมิ ทั้งนรก เปรต อสูรกาย จนถึง เทวโลก จะวาดภาพนรกและเปรตลักษณะต่าง ๆ ไว้ให้คนดูเป็นเครื่องเตือนสติ ให้เกรงกลัวความชั่ว เร่งทำความดีเพื่อจะได้ไม่ต้องตกไปอยู่ในภพภูมิที่ไม่ดี ในภาคอีสานเรียกว่า “รูปปั้น”

การวิเคราะห์การเขียนภาพรูปปั้นบนผนังสิมอีสาน ผู้เขียนได้นำแนวคิดเรื่อง คติ 5 หรือ ภพ 5 มาวิเคราะห์รูปปั้นในสิมอีสาน เพื่อค้นหาคติ 5 หรือ ภพ 5 และจักรวาลในทางพุทธศาสนา จำนวน 5 สถานที่ ได้แก่ 1. รูปปั้นในสิมวัดสวนวาริพัฒนาราม 2. รูปปั้นในสิมวัดสระบัวแก้ว 3. รูปปั้นในสิมวัดโพธาราม 4. รูปปั้นในสิมวัดป่าเลไลย์ และ 5. รูปปั้นในสิมวัดหน้าพระธาตุ ทำให้ทราบว่า ประการแรก พบว่ารูปปั้นในสิมดังกล่าวมีครบทั้ง 5 คติ คือ นรก กำเนิดดิรัจฉาน เปรตวิสัย มนุษย์และเทวดา อยู่แบบกระจายทั้งผนังด้านในและด้านนอก ทำให้ทราบว่าช่างปั้นนั้นไม่ได้วาดภาพด้วยอารมณ์ความรู้สึกเพียงอย่างเดียว แต่มีความรู้ในเรื่องพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดี อีกทั้งยังมีความรู้รอบตัว มีประสบการณ์สุนทรียะ มีการจดจำถึงวิถีชีวิตในท้องถิ่นรอบด้าน จึงสามารถสะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ ออกมาเป็นภาพได้อย่างหลากหลาย ครอบคลุมตั้งแต่ต้นรกจนถึงสวรรค์ การทับซ้อนของภาพนรก เปรต สัตว์ คน และเทวดา อยู่ด้วยกันโดยไม่มีกรแบ่งขอบเขตที่ชัดเจน เปรียบเสมือนการทับซ้อนของคติหรือ ภพ ที่มีการไปมาหาสู่กันได้ตามแนวคิดพุทธจักรวาล ทำให้ตัวละครต่าง ๆ นั้นกระจายไปทั่วทั้งผนังสิม เกิดเป็นความกลมกลืนของสีสันเมื่อมองโดยภาพรวม ประการที่สอง ภาพภาพกำเนิดดิรัจฉานและภาพมนุษย์พบมากที่สุด ถูกจัดวางภาพทั้งส่วนบน ส่วนกลางและส่วนล่างของผนังสิม สันนิษฐานว่าเป็นสิ่งที่ช่างปั้นสามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน จึงทำให้มีข้อมูลในการวาดภาพมาก และสามารถนำมาสอดแทรกลงในเนื้อหาหลัก สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่พบเห็นในยุคนั้นเดียวกับช่างปั้น เช่น ภาพขบวนแห่ การหาปลา การทำไร่ไถนาและภาพประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น ภาพนรกและภาพเปรตวิสัยถูกจัดวางอยู่ในส่วนล่างของผนัง ภาพเทวดา ถูกจัดให้อยู่ที่ส่วนบนของผนังและกระจายอยู่ตามตอนสำคัญของเนื้อหาที่ส่วนกลางของผนัง เช่น ภาพพุทธประวัติหรือตอนให้ทานของพระเจ้าสุทนต์ เป็นต้น ทั้งสามภาพช่างปั้นไม่สามารถเห็นจริงได้ แต่รับรู้ผ่านวรรณกรรมทาง

พระพุทธศาสนา และใช้จินตนาการของช่างแต้มหรือจากการพบเห็นและจดจำมาจากงานช่างแต้มท่านอื่น ๆ จึงสะท้อนออกมาเป็นภาพตามความเข้าใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อำภา บัวระภา (2564) ที่สรุปว่า ชูบแต้มเป็นอัตลักษณ์อยู่กับลิมอีสาน เป็นงานศิลปกรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและภูมิทัศน์ชุมชนโดยรอบ ชูบแต้มวัดโพธารามและวัดป่าเลไลยก์ หลายภาพแสดงความสัมพันธ์กับกายภาพชุมชนในอดีต ทั้งภาพป่าไม้ ต้นไม้ ภาพสัตว์ป่า นกขนาดใหญ่ ภาพบ่อน้ำและภาพแม่น้ำ เพราะชุมชนมีคลองวังหินไหลผ่าน วังล่อง หนองปลิง หนองจิก และยังคงสอดคล้องกับงานวิจัยของ Thengwattanachot, A. e.al. (2024) ที่ศึกษาเนื้อหาวรรณกรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังของวัดโพธิ์คำและวัดพุทธสีมา ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันในการนำเสนอพุทธประวัติ และมีการนำเสนอเรื่องราวของชาตคและวรรณกรรมท้องถิ่น

จากการศึกษาของนักวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดสมมติฐานได้ว่า มีจักรวาลอีกหลายๆ จักรวาลคู่ขนาน (Parallel World) กับจักรวาลของเราที่ซ่อนตัวอยู่ ซึ่งอาจจะอยู่ห่างจากจักรวาลของเราไม่กี่มิลลิเมตร แต่เราไม่อาจรับรู้ได้ด้วยวิธีปกติหรือใช้ทฤษฎีทางฟิสิกส์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดย มาร์ติน รีส์ (Martin Rees) ประธานนักดาราศาสตร์แห่งราชสมาคมของอังกฤษเชื่อว่า มีจักรวาลอื่น ๆ อีกมากมาย อาจเป็นไปได้ว่ามีจำนวนมากจนนับไม่หวาดไม่ไหว และแต่ละแห่งมีคุณสมบัติเฉพาะ มีคุณสมบัติที่แตกต่าง และมีหลักฐานในทางทฤษฎีที่ทำให้เชื่อว่าการคงอยู่ของ พหุจักรวาล (Multiverse) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาในเรื่อง คติ 5 หรือ ภพ 5 เมื่อเปรียบเทียบพุทธจักรวาลและพหุจักรวาลในทางวิทยาศาสตร์ จะพบว่ามีความเชื่อมโยงกันอย่างน่าสนใจ คือ ในด้านการมีอยู่ของโลกอื่น พุทธจักรวาลกล่าวว่ามือนันตจักรวาล สอดคล้องกับพหุภพหรือเอกภพจำนวนมากเป็นอนันต์ ด้านความต่างคือพุทธจักรวาลแตกต่างกันตามภพภูมิ คือมี นรก เปรต สัตว์ คน และเทวดา และยังมีพระพุทธเจ้าบังเกิดในเวลาที่แตกต่างกัน ส่วนพหุจักรวาลในทางวิทยาศาสตร์ แตกต่างกันตามกฎฟิสิกส์ หรือ เงื่อนไขเริ่มต้น หรือ ทางเลือกที่เกิดขึ้น ด้านกลไกที่ขับเคลื่อน พุทธจักรวาลขับเคลื่อนด้วยกฎแห่งกรรมและกฎของธรรมชาติ (ไตรลักษณ์) ส่วนพหุจักรวาลขับเคลื่อนด้วยกฎทางฟิสิกส์และกลศาสตร์ควอนตัม ด้านการเข้าถึง พุทธจักรวาลเดินทางข้ามภพภูมิด้วยกำลังจิตหรือการเกิดใหม่ หรือ ผลของกรรม การเดินทางพหุจักรวาลเป็นการเดินทางยังเป็นแนวคิดทางทฤษฎีที่ต้องใช้เทคโนโลยีหรือความเข้าใจทางฟิสิกส์มิติที่สูง

คติ 5 ในชูบแต้มของลิมหนึ่งหลัง จึงเป็นเสมือนจักรวาลหนึ่งจักรวาล สอดคล้องกับงานวิจัยของ พิสิฐ วิสิษฐบุญโญและคณะ (2563) เรื่อง แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสถาปัตยกรรมของลิมอีสาน ที่กล่าวว่า แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวัดวาอารามของชาวอีสานนั้น มีความโดดเด่นประหนึ่งศูนย์กลางแห่งจักรวาลซึ่งเป็นที่สุดของเทพเจ้า สถาปัตยกรรมลิมอีสานให้ความสำคัญตามสัญลักษณ์ของจักรวาลคติ ตามการรับรู้ในเชิงสัญลักษณ์ของชาวอีสานในอดีต ส่วนที่มีลักษณะร่วมคือ การวางตำแหน่งลิมอีสานเป็นศูนย์กลางของวัดเสมือนดังเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล อาจกล่าวได้ว่า จักรวาลในชูบแต้มดังกล่าว เป็นจักรวาลคู่ขนาน (Parallel World) ของชูบแต้มในลิมหลังอื่น เพราะมีคติการสร้างลิมเช่นเดียวกัน จากการศึกษาของไพโรจน์ สโมสรและคณะ (2532) ได้สำรวจวัดที่มีจิตรกรรมฝาผนังในอีสาน เมื่อปีพุทธศักราช 2532 พบว่าวัดที่มีจิตรกรรมฝาผนังอีสานมีจำนวนมากถึง 74 วัด กระจายอยู่ในทุกจังหวัดของภาคอีสาน ซึ่งยังไม่นับรวมจิตรกรรมฝาผนังภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยและในต่างประเทศ ที่มีความเชื่อและความศรัทธาเช่นเดียวกับประเทศไทย ทำให้เห็นว่าจักรวาลของชูบแต้มนั้นนี้อยู่อย่างมากมายจนนับไม่ถ้วน เช่นเดียวกับพหุจักรวาลในทางวิทยาศาสตร์และจักรวาลในพระพุทธศาสนา Yanpisit, K. (2023) ยังกล่าวอีกว่า ตามหลักการเศรษฐกิจสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมฝาผนังมีคุณค่าในฐานะทุนทางวัฒนธรรมและมีศักยภาพทางเศรษฐกิจ

ที่สำคัญ ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการศึกษาแนวคิดพุทธจักรวาลและพหุจักรวาลในทางวิทยาศาสตร์ ไปยังอุปถัมภ์ในภูมิภาคอื่นของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน และควรมีการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาอุปถัมภ์ให้คงอยู่สืบไป

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการสังคีตการกสงฆ์. (2530). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์**. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- เตื่อน พรหมเมศ. (2544). **ความเชื่อเรื่องเปรตกับสังคมไทย**. สงขลา : มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- ปิยนัส สุดี. (2557). อุปถัมภ์ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมอีสานตอนกลาง. **วารสารศิลปกรรมบูรพา**. 17(2) : 33-56.
- พิสิฐ วิสิษฐภณโณ, ประยูร แสงใส, ขอบ ดีสวนโคก, จุฬาพรพรรณ ณะแพทย์, นิตกร วิชума, ศีโรรัตน์ ประศร. (2563). แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสถาปัตยกรรมของสิมอีสาน. **Journal of Buddhist Education and Research**. 6(2) : 16-26.
- ไพโรจน์ สโมสร. (2532). **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- วาริน บุญญาพุทธพงศ์, ธนสิทธิ์ จันทะรี, ขาม จาตุรงค์กุล และรัตติกร ศิริจันทร์ บุตรลา. (2555). **สถาบันพัฒนาวิสาหกิจ ขนาดกลางและขนาดย่อม อัตลักษณ์ไทย ทุนความคิด ทุนสร้างสรรค์**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต จังหวัดปทุมธานี.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2536). **สิมอีสาน**. ขอนแก่น : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สามารถ สุขุประการ. (2559). รายงานการวิจัยเรื่อง **ศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและกลไกของจักรวาลตามหลักนิยาม 5 ในพระพุทธศาสนา**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์.
- อุดม บัวศรี (2547). **อุปถัมภ์ลินไซ**. ขอนแก่น : ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น.
- อุทิศ ศิริวรรณ. (2536). **เปรตในพระไตรปิฎก**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทอง ประศาสน์วินิจัย. (2551). **ซ่อนไว้ในสิม : ก-อ ในชีวิตอีสาน**. กรุงเทพฯ : ฟูลสต็อป.
- อำภา บังระภา. (2564). ความสัมพันธ์ของอุปถัมภ์กับภูมิทัศน์ชุมชน. **วารสารสถาปัตยกรรม การออกแบบและการก่อสร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**. 3(1) : 29-40.
- Bryson, B. (2551). **ประวัติย่อของเกือบทุกสิ่ง (A shot History of Nearly Everything)**. กรุงเทพฯ : ไทยยูเนียนกราฟิกส์.
- Hawking, S. (2549). **ประวัติย่อของกาลเวลา**. (แปลโดย รออิม ปรามาส). (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ : มติชน.
- Joseph, S. (2006). **The Infinite Cosmos**. Oxford : Oxford University Press.
- Kaku, M. (2552). **จักรวาลคู่ขนาน**. (แปลโดย สว่าง พงศ์ศิริพัฒน์). กรุงเทพฯ : มติชน.

- Thengwattanachote, A., Chasanguan, N., Klaewklong, A., Pasri, K., Boontam, S., Jongka, K. & Sunaprom, U. (2024). Elements of art and literature in the murals of Wat Pho Kham and Wat Phutthasima, Nakhon Phanom Province. **Asian Journal of Traditional and Innovative Arts and Textiles**. 4(1) : 13-29.
- Yanpisit, K. (2023). ISAN Murals: Research Status and Policy Consistency of ‘Creative Economy’ in Thailand. **Parichart Journal**. 37(1) : 1-23.